

RECENZJE I ARTYKUŁY RECENZYJNE

Atlas rómskych komunít na Slovensku 2013,

Regionálne centrum Rozvojového programu OSN Pre Európu
i Společenstvo nezávislých štátov v Bratislave, Bratislava 2013, 120 ss.

W 2013 r., wysiłkiem dużej grupy słowackich geografów, ukazało się unikatowe i bardzo ciekawe opracowanie kartograficzne pt. *Atlas spoločnosti romských na Slovensku*. W jego powstanie zaangażowane były, jak wynika ze stopki redakcyjnej, aż 42 osoby. W gronie autorów atlasu znaleźli się: Alexander Mušinka z Instytutu Studiów Romskich Uniwersytetu w Preszowie, Daniel Škobla z Programu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP), Jakob Hurrle z Centrum Badań Miast i Regionów, Katedry Geografii Społecznej i Rozwoju Regionalnego Uniwersytetu Karola w Pradze (Czechy), Kvetoslava Matlovičová z Katedry Geografii i Geoinformatyki Stosowanej Uniwersytetu w Preszowie oraz Jaroslav Kling z UNDP.

Recenzentami wydawniczymi atlasu byli: Iveta Radičová z Wydziału Nauk Społecznych i Ekonomicznych Uniwersytetu Komeńskiego w Bratysławie, była minister pracy Słowacji, oraz Robert Ištók z Wydziału Nauk Humanistycznych i Przyrodniczych Uniwersytetu w Preszowie.

Pośród osób zaangażowanych w opracowanie atlasu znaleźli się m.in. René Matlovič – rektor Uniwersytetu w Preszowie, wybitny słowacki geograf, zajmujący się geografią religii, geografią polityczną i geografią miast, Stanislav Cína i Ladislav Chynoradský z Departamentu ds. Romów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Republiki Słowackiej, przedstawiciel romskiej mniejszości ze Słowacji, obecnie mieszkaniec Pragi, Valdimír Olah, Rastislav Rosinský z Instytutu Studiów Romologicznych Uniwersytetu w Nitrze oraz badacz spiskiej kultury ludowej Michal Smetanka. Patronat nad wydawnictwem sprawowało słowackie Ministerstwo Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny. To unikatowe dzieło ukazało się niestety drukiem w minimalistycznym nakładzie 200 egzemplarzy. Rekomensacją może być fakt, że całość opracowania jest dostępna w Internecie na stronie http://www.minv.sk/?atlas_2013.

Sponsorami wydawnictwa są Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP), Instytut Studiów Romskich Uniwersytetu w Preszowie, Urząd Pełnomocnika Rządu Republiki Słowackiej ds. Społeczności Romskich i Zrzeszenie Miast i Gmin Słowacji. Projekt powstał w ramach współpracy UNDP ze sło-

wackim Ministerstwem Pracy, Spraw Społecznych i Rodziny w zakresie monitorowania warunków życia społeczności romskiej.

Konstrukcja atlasu jest dychotomiczna. W obszernej części pierwszej (s. 6–80) znajdują się opisy prezentowanych zjawisk przestrzennych wraz z uwiarygodniającą je statystyką w postaci tabelarycznej. Natomiast część kartograficzna (s. 82–119), w ujednocionej skali 1:1 724 000, wynikającej zapewne z konieczności dopasowania do równoleżnikowej rozciągłości kraju wydłużonego formatu atlasu, zawiera 38 kolorowych map Słowacji.

Ryc. 1. Okładka *Atlasu społeczności romskich na Słowacji*

Przygotowanie atlasu oparto na autorskiej metodologii socjograficznego kartowania terytorialnego osadnictwa romskiego według typologii czterech form zamieszkiwania populacji romskiej w ujęciu przestrzennym: w całkowitym rozproszeniu, w koncentracji w danej części gminy, w koncentracji na peryferiach gminy lub w koncentracji poza gminą (czyli w oddaleniu od niej lub odgródzeniu naturalną barierą przestrzenną). Trzeba

przy tym pamiętać, że w odróżnieniu od Polski, na Słowacji gmina jest praktycznie tożsama z jedną tylko miejscowością (wsią). Stąd liczba gmin Słowacji zbliża się do 3 tys.

Metodę kartowania opracował w 2004 r. zespół pod kierownictwem Ivety Radičovej w składzie: Martina Jurásková, Elena Kriglerová, Jana Rybová, Michal Šebesta i Alexander Mušinka. Atlas nawiązuje do wydanego w 2004 r. analogicznego opracowania uwzględniającego miejscowości, w których zamieszkiwało co najmniej 30 osób pochodzenia romskiego. Nowe wydanie opierało się też na uchwalonych lokalnych strategiach podejścia kompleksowego w ramach Horyzontalnego Priorytetu Marginalizacji Społeczności Romskiej oraz badania telefonicznego przeprowadzonego w 2010 r. przez Urząd Pełnomocnika Rządu ds. Społeczności Romskiej. Do badania zakwalifikowano także osiedla, w których *Spis obywateli, domów i mieszkań* z 2010 r. ustalił obecność co najmniej 30 deklaracji narodowości romskiej. Tym sposobem wydzielona na Słowacji 1070 punktów osadniczych, które poddano dalszemu badaniu. Zbieranie informacji odbyło się w okresie od września 2012 r. do września 2013 r., przez specjalnie przeszkolony zespół osób doświadczonych w badaniu kwestii marginalizacji społeczności romskiej, przede wszystkim naukowych pracowników akademickich, urzędników, działaczy organizacji pozarządowych i lokal-

nych aktywistów społecznych. W miejscowościach szczególnie ważnych dla badanego zjawiska przeprowadzono wywiady ze starostami, pracownikami administracji zajmującymi się społecznością romską, a także społecznych działaczy i przedstawicieli mniejszości romskiej.

Gromadzone informacje dotyczyły sfery infrastruktury osiedli zamieszkanych przez Romów, dostępności do służb socjalnych i ochrony zdrowia, partycypacji politycznej i społecznej mniejszości romskiej, aktywizacji ekonomicznej, działalności kulturalnej i infrastrukturze edukacyjnej. W trakcie badania trzeba było stosować się do przepisów o ochronie danych osobowych, aby nie była możliwa identyfikacja poszczególnych przedstawicieli mniejszości romskiej. Wydanie atlasu wypełnia przy tym nałożony na państwa przez UE i jej Komitetu Regionów w ramach strategii integracji Romów do 2020 r. obowiązek badania społeczności romskich. Jednym z celów atlasu jest dostarczenie władzom lokalnym i państwowym informacji o istniejącej infrastrukturze w kontekście dystrybucji środków unijnych przeznaczonych na rozwój regionalny.

Merytoryczna część atlasu została podzielona na 11 sfer życia społeczno-politycznego mniejszości romskiej. Najbardziej geograficzny charakter ma omówienie rozmieszczenia przestrzennego gmin zamieszkałych przez społeczność romską w Słowacji. Następnie przedstawiono formy osiedlenia zgodnie z zaprezentowaną już typologią i częstotliwość ich występowania. W kolejnych częściach objęto analizą urządzenia infrastrukturalne (wyposażenie w wodociąg, kanalizację, sieć energetyczną, gazową i dostępność komunikacyjną) obserwowanych gmin, a następnie osiedli. W piątej części omówiono osiedla i typy zamieszkania społeczności romskiej, a w szóstej uwarunkowania własnościowe gruntów. W kolejnych częściach atlasu dokonano analizy dostępu do usług w osiedlach, uczestnictwa politycznego i obywatelskiego Romów, uwarunkowań komunalnych, zdrowotnych, aktywności kulturalnej i sportowej. W dziesiątej części analizie poddano sieć szkolną, a w ostatniej porównano kompleksowo sytuację Romów na Słowacji w 2013 r. w stosunku do zbadanej w 2004 r.

W kartograficznej części opracowania zastosowano metodę kartogramu z zastosowaniem podziału zjawisk na klasy odzwierciedlane skalą barw i niekiedy uzupełnianymi sygnaturami. Mała skala przyjęta do prezentacji zjawisk nie sprzyja percepcji. Zgodnie z założeniem celów opracowanie jest być może dobre dla planowania mikroskalowego, ale gubi bardzo ciekawe problemy mikroskalowe. Rozmieszczenie Romów w Słowacji nie jest równomierne, na północnym zachodzie kraju są spore przestrzenie całkowicie pozbawione osadnictwa romskiego. Zastosowanie tylko jednej skali powoduje, że na obszarach szczególnej koncentracji Romów, np. w dolinie rzeki Rimavy, czytelność mapy pozostawia dużo do życzenia. Całkowicie pominięto też zjawiska, które lokalnie przybierają bardzo interesujące formy. Jednak dla ich kartograficznej prezentacji potrzebne

byłoby zastosowanie dużo większych skali map. Z doświadczenia wiadomo, że w dużych miastach występują specyficzne getta ludności romskiej, których w skali prezentowanych map nie da się odnaleźć. Warto też poznać morfologię istniejących osiedli romskich, ich struktury wewnętrzne. Ograniczono się też w opracowaniu, z oczywistych powodów, jedynie do terytorium Słowacji, podczas gdy już z rozmieszczenia osadnictwa romskiego widać, że ma ono ciągłość przestrzenną z osadami polskiej grupy Bergitka Roma, a także z Romami na Węgrzech i być może także na Ukrainie Zakarpackiej.

Prezentowane opracowanie *Atlas społeczności romskich na Słowacji* przynosi ogrom materiału nadającego się do dalszych studiów i analiz, jest pierwszą w regionie kompleksową kartograficzną monografią poświęconą Romom i odpowiedzią słowackiego środowiska geograficznego na apel Unii Europejskiej o podjęcie badań nad wykluczeniem społecznym mniejszości romskiej w krajach członkowskich, co odnosi się głównie do nowych państw UE z Europy Środkowo-Wschodniej.

Marek Sobczyński

Wydział Nauk Geograficznych UŁ

Katedra Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych

Przywracanie pamięci o odbudowanej dumie narodowej

Alina Cała – *Ochrona bezpieczeństwa fizycznego Żydów w Polsce powojennej. Komisje Specjalne przy Centralnym Komitecie Żydów w Polsce*
Żydowski Instytut Historyczny, Warszawa 2014, 461 ss.

Dnia 2 rb. [1946 – przyp. A.R.] bandyci NSZ-owcy dokonali bestialskiego mordu na Żydach w okolicach [Kro]ścienko. Niedaleko tego miasteczka zostało [...] zatrzymane auto ciężarowe, które wiozło dwudziestu kilku Żydów: mężczyzn, kobiet i dzieci. Bandyci wylegitymowali wszystkich pasażerów poczym otworzyli ogień z automatów. W rezultacie 12 Żydów poniosło śmierć na miejscu a sześciu zostało rannych (s. 177).

Informację o tym tragicznym wydarzeniu, opatrzoną suchym, ale wymownym tytułem *Szczegóły zamordowania dwunastu Żydów w Krakowskiem*, zamieścił 8 maja 1946 r. „Biuletyn Żydowskiej Agencji Prasowej”, nr 49 (169). Nie był to odosobniony przypadek mordu na tych, którzy wyszli z ukrycia, powrócili z obozów lub innych miejsc przetrwania. Ten sam organ prasowy systematycznie donosił bowiem o kolejnych zbrodniczych napaściach na ocalałych – o *Ohydny morderstwie na rodzinie żydowskiej w Myszkowie koło Zawiercia*, *Zabójstwie Żyda – zdemobilizowanego żołnierza*, *Zamordowaniu Żyda w Wielu-*